

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: Z-Y*** ID:393 K:357*

<http://www.akademikbakis.org>

BEYPAZARI İLÇESİNDE TEL KIRMA İŞLEMELİ HAMAM BEYAZI TÜLBENTLER

Fatma YETİM

Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi El Sanatları Bölümü

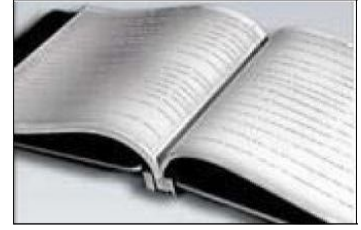
Özet: Beypazarı ilçesi, zengin kültür değerlerine sahip bir yöredir. Gelenek ve göreneklerin yaşatılmasına önem verilen ilçe’de çeyiz geleneği halen sürdürülmektedir. Geçmişte geleneksel düğünlerde kına hamamında gelinler başlarına tel kırma işlemeli hamam beyazı adı verilen tülbentleri örtmüşlerdir. İnce, yumuşak, beyaz pamuklu tülbentlik kumaşlar üzerine gümüş rengi yassı tel, özel iğnesine geçirilerek tel kırma tekniği ile işlenen hamam beyazı tülbentlerin kenarları, gümüş rengi metal pullar takılan firkete oyası ile süslenmiştir. Bu çalışmada, Beypazarı ilçesinde tel kırma işlemeli tülbentlerin, işleme tekniği, kullanılan kumaş ve tel çeşitleri, renk, desen ve kompozisyon özellikleri incelenmiş, Beypazarı kültüründe yeri ve önemi belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beypazarı, El Sanatları, Çeyiz, İşleme, Nakış, Tel Kırma

BATH WHITE MUSLINS WITH THE EMBROIDERY OF THREAD BREAKING AT THE TOWN OF BEYPAZARI

Abstract:The town of Beypazarı is a region having a rich value of culture. At the town, where making the traditions and customs live is of great importance, the tradition of trousseau is still carried on. In the past brides used to cover their head with muslins called “Hamam Beyazı” (Bath White) with embroidery of thread breaking at the Henna Bath Ceremonies at traditional weddings. The borders of the muslin of bath white embroidered with the techniques of thread breaking by passing the silver colored and flattened wire into breaking thread needle on fine, soft, white cotton muslin cloths are embroidered with hairpin laces onto which silver colored metal scales are attached. In this study muslins embroidered with the technique of thread breaking in Beypazarı, the technique of embroidery, types of cloth and wires, features of color, design and composition were examined and the place and importance of them at the culture of Beypazarı were pointed out.

Key Words: Beypazarı, Handcrafts, Trousseau, Embroidery, Thread Breaking

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: Z-Y* ID:393 K:357**

<http://www.akademikbakis.org>

1. GİRİŞ

Ankara'nın eski ilçelerinden olan Beypazarı, Osmanlı kültürünü yansıtan evleri, han, hamam, cami ve türbeleri ile tarihi dokusunu koruyabilmiş, Anadolu'nun zengin kültür değerlerinin bulunduğu yörelerimizden birisidir. Geçmişte olduğu gibi bugün de sosyal, kültürel ve ekonomik bir merkez özelliğini sürdürmektedir.

Tarih boyunca önemli bir ticaret geçidi olan "İpek Yolu" üzerinde bulunan Beypazarı, geleneksel el sanatları bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Kuyumculuk, gümüşçülük, dövme bakırcılık, demircilik, dokumacılık, saraçlık, semercilik, ağaç işleri, yorgancılık ve sim-sırma işlemeciliği yöresel el sanatlarıdır. Beypazarı'nda özellikle el işçiliği ile yapılan telkari gümüş işlemeciliği çok yaygındır.

Beypazarı ilçesinde, gelenek ve göreneklerin yaşatılmasına ve zengin kültür mirasının korunmasına önem verilmektedir. Geleneksel giyim kuşam zenginliği, kumaşların çeşitliliği, işleme teknikleri ve takıları ile gelinler ve genç kadınlar görkemli bir şekilde süslenir. Ayrıca nişan, sünnet, kına gecesi gibi düğünlerde giyilen, özgün değeri olan geleneksel işlemeli giysiler bohçalar ve sandıklarda korunur.

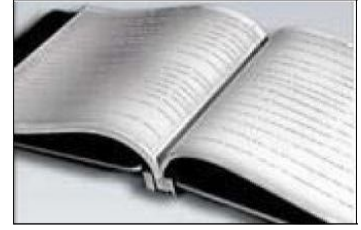
Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Beypazarı çeyiz hazırlama geleneğinde el işlemleri yer almıştır. Giyilen ve kullanılan eşyaları süslemek amacıyla yapılan işlemler genellikle

Pamuk, keten, ipek, atlas, kadife, çuha gibi kumaş veya deri üzerine iğne ile çeşitli cins ve renkte iplikler, altın, gümüş yassı tel, sim, sırma ile yapılmıştır. Her dönemde genç kızlar ve kadınlar tarafından el emeği, göz nuru ile hazırlanan işlemeli çeyizler, yörenin geleneksel kültürü ile birlikte kadınların duygularını, sanatını, hayata bakışını yansıtmıştır.

Anadolu çeyizi, yapıldığı yörenin doğası, ekonomisi, toplum hayatı, gelenekleri, kullanılan malzeme ve yörede geçerli olan sanat üsluplarının bir bileşkesi olarak ortaya çıkmıştır (Kademoğlu, 1999: 186).

Genç kızların çeyiz sandıklarında aile büyüklerinden kalan, Türk işleme teknikleri ile renkli ipek iplik ve sim-sırma işlemeli çevre, çevre hırka, bindallı bohça, bindallı yastık, bindallı yatak örtüsü, hamam havlusu, hamam beyazı tülbent, dokuma peştamal, ağaçlık don-işlik, kuyruklu don- işlik ve salta manevi değeri olan eşyalardır. Oğlan aileleri ise gelin kıza altın takılar ile birlikte sırma işlemeli bindallı elbise veya bindallı kuyruklu takımı (don, işlik ve cepken) hediye ederler.

Kız çeyizinde yatak takımları, desenli yorganlar, işlemeli yastıklar, iğne oyacı yazmalar ve işlemeli tülbentler hazırlanmıştır. Özellikle Beypazarı'nda gümüş yassı tel ile işlenmiş, el işlemleri içerisinde önemli yeri olan tel kırma işlemeli tülbentler kızların çeyizinde yer almıştır (Şekil 1). Tel kırma işlemeli tülbentlerin yanı sıra mevlit başörtüleri,

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: Z-Y*** ID:393 K:357*

<http://www.akademikbakis.org>

mendiller çeyizlerde bulunan tel kırma işlemeli eşyalardır.

Şekil 1. Tel kırma işlemeli hamam beyazı tülbent.

Bu çalışma, Beypazarı İlçesi'nde günümüze ulaşan ve yakın zamanda kullanılmış tel kırma işlemeli tülbentlerde araç-gereçler, işleme özellikleri, teknik, renk ve motif açılarından araştırılması ve gelecek kuşaklara tanıtılması açısından önem taşımaktadır. Araştırma, yörede yapılan gözlem, inceleme ve görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Tel kırma işlemeli tülbentlerin fotoğrafları çekilmiş, kaynak kişilerden edinilen bilgiler ve yazılı kaynaklarla desteklenerek kültürel özellikleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

2.TEL KIRMA İĞNE TEKNİĞİ

Tel kırma, genellikle ipliği sayılabilen kumaşlar üzerine, kırma tel iğnesi ve yassı tel kullanılarak, iğne tekniği tek tek işlenen, tel makas kullanılmadan katlanarak koparılan, tersi ve yüzü farklı

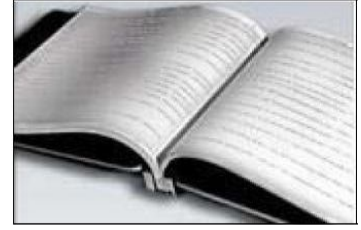
görüntüde bir işleme tekniğidir (Şekil 2). Değişik bir işleme çeşidi olan tel kırma işi yapılırken, tel makas kullanılmadan katlanarak koparıldığı için bu adı almıştır. Bartın işi olarak da adlandırılan bu işlemenin, Bartın'da 18. yüzyıldan beri yapıldığı, gelişip yayıldığı, yazılı kaynaklarda yer almaktadır (Korkusuz, 1971: 311).

Şekil 2.Tel kırma iğne tekniği

Tel kırma iğne tekniği kendi başına kullanıldığı gibi, Türk işlemlerinde motiflerin çevresini süslemek ve zenginleştirmek amacıyla da kullanılır. Bazı bölgelerde bu işlemenin tel kırılmadan işlendiği örneklerle rastlanmaktadır (Barışta, 1997: 133–134).

Tel kırma işi, teknik açıdan incelendiğinde işleme tekniği “+” (artı) şeklinde işlendiği gibi “X” (çarpı) şeklinde de uygulanabilir. Bu işleme tekniği desene göre sıralanarak motifler oluşturulmaktadır. Tel kırma işi tül, tülbent, mermerşahi, krep, el dokuması vb. iplikleri sayılabılır veya tafta, saten

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: Z-Y* ID:393 K:357**

<http://www.akademikbakis.org>

gibi iplikleri sayılamayan kumaşlara yeterli beceri kazanıldıktan sonra yapılabilir. Tel kırma işlemleri giyim eşyalarında gece kıyafetleri ve çantaları, şallar, eşarplar, namaz ve mevlit başörtüleri, giyim aksesuarları, ev eşyalarında oda takımı, yemek takımı gibi çeşitli örtülere, yastık, şase, perde, abajur gibi süslemelerinde uygulanabilmektedir (Özcan, 1994: 222).

Geleneksel işlemler bakımından zengin olan Beypazarı ilçesinde tel kırma işinde kullanılan yassı tel “şamaka”, bu tel ile yapılan işlemler de “şamaka işi” olarak adlandırılmaktadır (Ersoy, 1994: 160).

Geçmişte işlemlerde kullanılan yassı tel, altın ve gümüşten çekilerek şerit haline getirilen, gümüş üzerine altın, bakır üzerine gümüş ile yaldızlanan çeşitleri vardır. Günümüzde altın, gümüş ve bakır renginde teller bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. İnce şerit tel

Özel tel kırma iğnesi, kuyumcular tarafından yapılan altın veya gümüş, tek veya çift gözlü, 2,5-3 cm boyunda, kısa ve yassıdır. Telin geçebilmesi için iğnenin baş

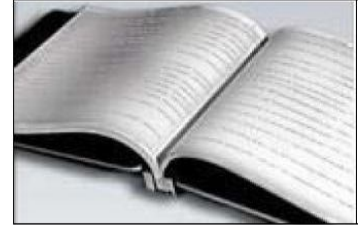
kısmı geniş olup uca doğru incelmektedir. Yassı tel bu iğnenin geniş kısmında bulunan deliğinden geçirilerek işleme yapılmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Tel kırma tel iğnesi

Beypazarı’nda tel kırma işlemleri, gümüş rengi tel ve kuyumcular tarafından yapılan iğneler ile dokuma iplikleri sayılabilen ince tülbent kumaşlara işlenmiştir. İşlemenin düzgün olması, kolay ve süratle işlenmesi bakımından önemli olan germe işleminde, işleme kumaşının boyutlarına göre ayarlanabilen ayaklı gergefler kullanıldığı gibi eskiden un, buğday vb. elemelerde kullanılan kalbura gerilerek işleme yapıldığı yöre halkı tarafından belirtilmiştir. Kalbur üzerine yerleştirilen tülbent kumaşı, kalburun kenar tahtasına kemer takılarak veya kuşak bağlanarak gerilmiştir. Günümüzde ise gergef ve kalbur yerine işlemlerde “kasnak” kullanılmaktadır.

Beypazarı ilçesinde tel kırma işlemlerinde kullanılan tel, her bir işleme iğnesi uygulandıktan sonra el ile katlanıp, kırılması sağlanmaktadır. Tel kırma işinin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: Z-Y*** ID:393 K:357*

<http://www.akademikbakis.org>

“+” artı şeklinde işlendiği örneklerde görülmektedir.

Yöresel motiflerin işlenmesi, iğne tekniğinin sonunda kırılan telin, tekrar iğne tekniğine başlanması ile devam etmektedir. Tel kırma iğne tekniğinin işlem basamakları şu şekilde sıralanabilir:

1.Gümüş rengi yassı tel işlemeye uygun boyda 25–30 cm uzunluğunda, tel kırma iğnesine geçirilir.

2.İşlemenin başlama noktasında kumaşın üstünden iğne batırılır ve 8 iplik alttan çıkarılır (iplik sayısı kumaş kalınlığına göre değişebilir).

3.Yassı telin başlangıç ucu, işlemenin başlangıç noktasında kumaşın üstünde 3 mm’den kıvrılarak katlanır.

4.Yassı tel döndürülmeden iğne tekrar başlangıç noktasına batırılır.

5.Yassı tel el ile bastırılarak kumaşa yerleştirilir

6.İğne başlangıç noktasından 3 iplik sola, 3 iplik aşağıya sayılarak kumaşın üstüne çıkarılır.

7.Kumaşın üstüne çıkarılan işleme teli, 6 iplik sağa, 2 iplik aşağıya sayılarak (verev çizgi şeklinde) iğne batırılır.

8.İğne dikey hattın alt ucundan kumaşın üstüne çıkarılır.

9.Yassı tel kumaş üstünde, dikey tel üzerine yerleştirilerek, iğne yatay telin altından geçirilir.

10.İşleme teli, yatay tel hizasında katlanarak kırılması sağlanır.

11.İşlemeye motifin şekline göre devam edilir.

Diğer işlemlerden farklı olarak, tel kırma tekniğinde, teller üzerinden şişe

yuvarlanarak düzeltme yapılmaktadır (Kale, 2003: 17).

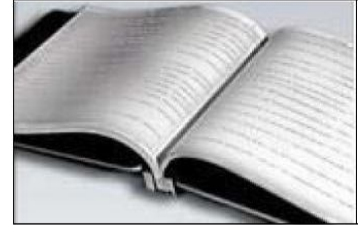
3.TEL KIRMA İŞLEMELİ HAMAM BEYAZI TÜLBENTLER

Anadolu’da her bölgenin, her köyün ve her topluluğun geleneksel değişik baş bağlaması vardır. Genç kızların, yeni gelinlerin ve yaşlı kadınların başlarına örttükleri örtüler, kenarlarındaki oylar, renkler pek çok anlamı dile getirir (Tizer, 1975: 7196).

Geleneksel el sanatlarından olan tel kırma işlemleri, yüzyıllardır devam eden gelenek ve göreneklere yansıtılarak gelinlik kızların çeyiz sandıklarında yer almıştır. Beypazarı’nda kız çeyizinde bir adet tel kırma işlemeli hamam beyazı tülbent bulunması adetler gereğidir. Hamam beyazı tülbentler, geleneksel düğünlerde gelin hamamı sonunda gelinin başına örtülen, yörede “hamam beyazı” veya “hamam pullusu” olarak da adlandırılan tel kırma işlemeli başörtüleridir (Akyürek, 1938 doğ.) (Şekil 5).

Eskiden bir hafta süren Beypazarı düğünleri Pazartesi günü oğlan evinde başlardı. Akrabalar, komşular toplanır, eğlence düzenlenirdi. Kız evinden yakın akrabalar en güzel kıyafetlerini, bindallı Kuyruklu, kuyruklu, salta giyerler, başlarına çevre örterlerdi.

Misafir olarak oğlan evine gelirlerdi. Kız evine (geline) bindallı elbise veya kuyruklu, salta, gümüş işlemeli peştamal, gümüş nalın gibi çeyiz eşyaları ve altın kuşak, inci, beşibirlik takılar gönderilirdi.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

**ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN**

JEL KOD: Z-Y* ID:393 K:357**

<http://www.akademikbakis.org>

Şekil 5. Tülbentin başa örtülme şekli

Salı günü, şenlik kız evinde olurdu. Gelinin yüzü örtülü olarak ve genç kızların kolları arasında ilahi söylenerek ortaya getirilir, başına kına yakılırdı. Akşam ise arkadaşları tarafından kızın eline kına yakılırdı (Şener, 1997:111).

Türk süslenmesinde çok önemli bir yeri olan kına, kına ağacı yapraklarının tozundan yapılmış kırmızı renkte boyadır. Düğünlerde ve bayramlarda kızların, gelinlerin ve kadınların avuçları, el ve ayak parmakları, saçını kına ile boyanır ve “kına yakmak” olarak adlandırılır. Kına yakma ile birlikte gece yapılan eğlenceye kına gecesi denilmiştir (Koçu, 1969: 157).

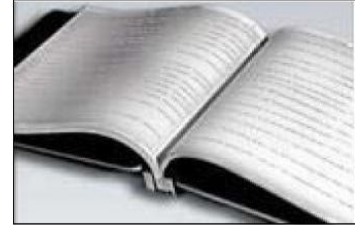
Çarşamba günü ise kına hamamı günüdür. Kız ve erkek tarafından akrabalar toplanarak hamama gidilirdi. Önce şarkı söylenir, eğlenilirdi. Gelin hamama

ilahilerle girerdi. Genç gelinlerin arasında hamamın şadırvanı etrafında üç defa dolaştırılırken gelinin başına oğlan evi tarafından para atılırdı. Önce oğlan evi kız evi yakınlarına, sonra kız evi oğlan evi yakınlarına simit çay ve çeşitli yiyecekler ikram ederdi. Gelinin başına tel kırma işlemeli hamam beyazı tülbent örtülerek hamamdan çıkardı (Şener, 1997: 111).

Çok ince, pamuk ipliğinden seyrek bezayağı dokuma örgüsünde, beyaz, genellikle 90cm x 90cm boyutlarında, kare biçiminde tülbentlerde kumaşın bütün yüzeyinde serpmeye küçük motifler ve kumaşın üçgen olarak yarısında geometrik düzende baklava şeklinde bölünmeler içerisinde küçük motifler yer almaktadır. Bu şekilde işlemeli tülbentler “yarım baş” şeklinde isimlendirilmektedir. Yörede gelinler, gelin hamamından sonra hamam beyazı olarak adlandırılan kare biçimindeki işlemeli tülbentleri, üçgen şeklinde katlayarak işlemeleri üstte kalacak şekilde başlarına örtmüşlerdir (Şekil 6).

Ayaş ilçe merkezinde evliliklerle ilgili adetler ve gelin kızın saçına tel örme ve örülen gelin telini çözme töreni sonunda arkada toplanan saçın ucuna hamam beyazı işinden hazırlanan mendil bağlandığı ve gelinin başına glavanlı (gelin teli-yassı tel) hamam beyazı örtüldüğü yazılı kaynaklarda belirtilmektedir (Doğruol, 1997: 306).

Türk kadını yaptığı işlemlerdeki motiflere duygularını dile getiren isimler vermiştir. Beypazarı ilçesi’nde tel kırma işlemlerinde eskiden beri bilinen motif

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: Z-Y*** ID:393 K:357*

<http://www.akademikbakis.org>

adları kullanılmaktadır. Bu motif adları, işlemleri yapan yaşlı kişilerden gençlere aktarılarak günümüzde de devam etmektedir.

Şekil 6. Tel kırma işlemeli hamam beyazı tülbent

Yörede bulunan işlemlerde tek bir iğne tekniğinde işlenen motife ilmik, ilmik anlamına gelen dindin adı verilmiştir. Motiflere esiran, baklava, muska, lokul, yıldız, kelebek, bal arısı, örümcek gibi isimler verildiği tespit edilmiştir (Ersoy, 1994: 160).

Tel kırma işlemeli tülbentlerin kenarları gümüş rengi metal pullar takılan firkete oyası ile süslenmiştir. Firkete oyası, U şeklindeki metal araç ve tığ yardımı ile firketenin iki kenarı arasına sarılan ipliğin tığ ile orta kısımlarının birbirine bağlanıp örülmesidir. Örülen ipliğe pul geçirilerek tek taraf kenara yerleştirilir, tülbende tutturulacak kenara ise tığ ile zincir örülür (Şekil 7–8).

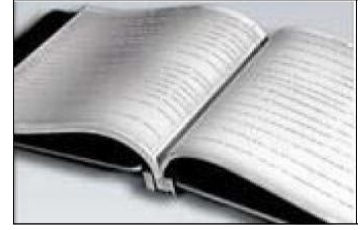
Şekil 7. Su ve lokul motifi

Şekil 8. Baklava içinde kelebek motifi

4. SONUÇ

Bilindiği gibi yaşam biçiminin zamanla değişmesi gelenek, görenekleri ve yöresel özellikleri etkilemektedir. Geçmişte Beypazarı halkının geleneksel yaşamda kullandıkları tel kırma işlemeli hamam beyazı adı verilen tülbentler, günümüzde ev dekorasyonunda, özel günlerde masa örtüsü, sehpa örtüsü vb. amaçlarla kullanılmaktadır. Halk Eğitim Merkezi'nde günümüzde de kullanım alanlarına yönelik tel kırma işlemleri yapılmaktadır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 42 Mart – Nisan 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

*ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN*

*JEL KOD: Z-Y*** ID:393 K:357*

<http://www.akademikbakis.org>

5.KAYNAKÇA

Barışta, H. Ö. (1997). Türk İşlemelerinden Teknikler. Ankara:Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No:2

Doğruol, H. (1998). “Ayaş'ta (Merkez İlçe) Evlilikle İlgili Adetler ve Gelin Kızın Saçına Tel Örmeye”, Ayaş ve Çevresi Kültür- Sanat Sempozyumu Bildirileri, Ankara

Ersoy, T. (1994). “Beypazarı İlçe Merkezinde Yapılan Tel Kıрма İşİ”, Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Yayınları:201, Türk Tarih Kurumu Basımevi

Kademoğlu, O. (1999). Çeyiz Sandığı. Yay. Haz. Ali Pasiner, İstanbul: Duran Ofset

Kale, S. (2003). “Gaziantep Yöresi Altın Tel İşİ”, Motif, S.33,s.16-19

Korkusuz, S. (1971). Nakış. Ankara: Er Ofset

Koçu, R. E. (1969). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları

Özcan, F. (1994). Türk Nakışları Öğretim Yaprakları. Ankara: Önder Mat.Ltd. Şti.

Şener, Y. (1997). Beypazarı Tarihte ve Bugün. Ankara:Yücel Ofset

Tizer, G. (1975). “Giyim–Kuşam ve Türk Kadın Kıyafetleri II”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt:15, No: 306, s.7194–7198

Akyürek, S. (1938 doğumlu). Kaynak kişi: “Tel Kıрма İşlemeli Hamam Beyazı Tülbentler” konulu karşılıklı görüşme